

KOVAČIJA I KOVAČI

O ŽIVOTU I RADU KOVAČA IVANA GRABARIĆA IZ SIGECA LUDBREŠKOG

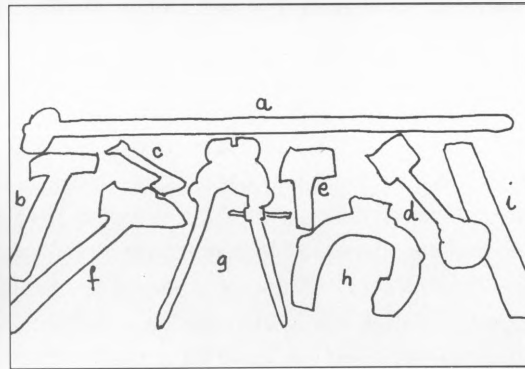
Poticaj za ovaj prikaz bila je namjera da se u posljednji čas zabilježe podaci o jednom od najstarijih i najbrojnije zastupljenih zanata u ludbreškom kraju - **kovačkom zanatu i kovačima**. Kovački proizvodi su nekada bili brojni jer se bez tih proizvoda i usluga kovača, nije mogao zamisliti svakodnevni život i rad ni u gradu ni na selu. Razvojem društva i načina života, mijenjale su se potrebe i navike stanovništva pa su kovači sve više gubili svoje tržište i svakodnevne mušterije, a time je opadala i njihova zarada. To je dovelo do pada interesa mladih koji su se sve teže i rjeđe, opredjeljivali za ovo zanimanje.

Kako o ovoj problematici, promatranj o očima etnologa, postoje malobrojni podaci i dostupna literatura, ovaj rad se temelji na terenskim istraživanjima 1995. i 1996. godine kada su zabilježena sjećanja kazivača umirovljenog kovačkog majstora Ivana Grabarića iz Sigeca Ludbreškog¹ koji je do nedavno bio jedini aktivni² kovač. Danas u ludbreškoj regiji ne djeluje niti jedan registrirani kovač.

NEŠTO O POVIJESTI OBRITNIŠTVA

Početakom 16. st. u Varaždinskim gradskim zapisnicima kao slobodne se profesije, uz suce, spominju i neki obrtnici poput bravara, poštara i trgovaca. U isto vrijeme obrtnici su prisutni i u trgovištu Ludbreg i to kao "građanski stalež". Od godine 1848./49. obrtnici i trgovci vlastelinskih varoši, kao što je bio Ludbreg, bili su oslobođeni izravne podložnosti dotadašnjim feudalnim gospodarima. U razdoblju od 1900. do 1918. godine u Varaždinskoj županiji, u sklopu koje se nalazilo i ludbreško područje, najbrojniji su bili "obrnici samci" što znači da nisu imali pomoćne radne snage, već su se oslanjali na svoj vlastiti rad. Zbog teške gospodarske situacije postojao je i velik broj obrtnika kojima je uz obrt poljoprivreda bila osnovno ili dodatno zanimanje, ali su svejedno bili obavezni pribaviti obrtne iskaznice. Stoga je u tom razdoblju zabilježena stagnacija broja zanatlija (i kovača), a rast broja prerađivačkih i uslužnih djelatnosti. U Ludbregu je podružnica Saveza hrvatskih obrtnika osnovana 31. siječnja 1909. godine, a činilo ju je 120 članova.

Za ilustraciju gore navedenih činjenica navodimo podatke o broju registriranih kovača na području Varaždinske županije za sljedeće godine: 1900. - 50 kovača, 1905. - 42 kovača, 1910. - 62 kovača, 1913. - 63 kovača. Između 1918. i 1929. godine sloj zanatlija ponovno jača da bi 30.-ih i 40.-ih godina 20. stoljeća obrtnici bili prisiljeni baviti se dvojnim zanimanjima kako bi preživjeli. Tako je 1938. godine u Varaždinskoj županiji registrirano 308 zanatlija, 119 pomoćnika i 140 učenika u privredi³. Preciznije podatke o kovačima imamo tek za razdoblje od 1946. do 1976. godine⁴ kada je na području bivše općine Ludbreg registrirano 59 kovača i to u naseljima⁵: Bolfan (2), Čukovec (2), Dubo-

1. Majstor Ivan Grabarić i njegov sin Zvonko u kovačkoj radionici. U pozadini na zidu radlin iz radu šinja na kotačima i mjerenje oblina.
  2. Kliješta na ognjištu položena u križ nakon završenog posla.
  3. Detalj kovačke radionice majstora Ivana: u prvom planu panj s nakovnjem, u pozadini ognjište, a lijevo od ognjišta mijeh.
  4. Alat za potkivanje konja (foto: V. Bobnjarić-Vučković, 1996.)
- a) čekić za utore na potkovama; b) čekić za vađenje čavla iz potkovanog kopita; c) pomagalo kod skidanja potkova; d) handklinga - pomagalo za čišćenje dijela kopita zvanog "žabica"; e) sakač - nož za čišćenje kopita oko "žabice"; f) čekić za izradu rupa na potkovi; g) cvikcange; h) potkova; i) turpija za turpijanje kopita radi pripisivanja potkove

vica (3), Hrastovsko (1), Hrastovljan (1), Hrzenica (3), Karlovcec (1), Kapela (2), Križovljan (2), Ludbreg (3), Luka (1), Mali Bukovec (5), Martijanec (1), Poljanec (2), Sigetec (3), Selnik (1), Sesvete (1), Slanje (4), Slokovec (2), Struga (1), Sudovčina (1), Sveti Đurđ (4), Sveti Petrar (5), Vrbanovec (4), Veliki Bukovec (1) i Županec (3). Iz ovih podataka je vidljivo da je gotovo svako selo imalo barem jednog kovača. Od svih navedenih, njih 38 bili su čisti kovači, 15 kovači-potkivači, a 6 ih je imalo ratarstvo kao dodatno zanimanje. Bilo je dosta slučajeva da su se pojedinci, u početku registrirani kao kovači, kasnije prijavljivali i kao potkivači ili ratari. Što se tiče njihove stručne osposobljenosti, 26 ih je imalo svjedodžbu zanatskog majstora⁶ ili diplomu o položenom majstorskom ispitu⁷, šestorica su bila KV kovači ili kovački pomoćnici⁸, dvojica su bila samouka⁹ dok za ostale nije bilo podataka o stečenom obrazovanju ili naukovanju. Promotrimo li podatke o zastupljenosti ovog zanimanja unutar pojedinih starosnih grupa, uočava se da je najveći broj kovača među onima koji su rođeni između 1880. i 1920. godine dok se među kasnije rođenima broj kovača osjetno smanjuje¹⁰. U nastavku slijedi tabelarni prikaz s popisom registriranih privatnih zanatskih radnji kovača u kotaru, a kasnije općini Ludbreg za razdoblje od 1946. do 1970. godine.

NEŠTO O MAJSTORU IVANU I NJEGOVOJ KOVAČNICI

Ivan Grabarić je cijeli svoj životni i radni vijek proživio u Sigecu Ludbreškom. Njegova kovačnica se još i danas nalazi preko puta obiteljske kuće unutar manjeg ograđenog dvorišta, smještena na sjevernom dijelu parcele. Sama građevina je niska prizemnica, pravokutnog tlocrta s dvije prostorije i krovom na dvije vode. Svojom uzdužnom osi građevina je orijentirana u smjeru zapad-istok. Prednja prostorija s velikim prozorom prema ulici, u koju se ulazi s bočne, dvorišne strane, bila je glavna radionička prostorija. U II kutu, desno od ulaza, nalazi se ognjište, a pored njega prolaz koji vodi do susjedne pomoćne prostorije u stražnjem dijelu građevine. U tom prolazu nalazi se veliki mijeh za raspirivanje vatre na ognjištu. Ispred ognjišta stoji veliki drveni panj s nakovnjem, a uz ulični zid, ispod prozora, veliki radionički stol. Njena unutrašnjost je ostala netaknuta i nepromijenjena, uključujući sav inventar (alat i pribor) koji joj je pripadao, ali vatra u njoj već dugo nije gorjela.

ŠKOLOVANJE I NAUKOVANJE

Ivan Gabarić završio je osnovnu školu u Slokovcu kraj Ludbrega. S četrnaest godina postaje šegrt (naučnik) kod kovača Ignaca Piškora iz Slokovca. Kao početnik radio je na najjednostavnijim poslovima, polako se uvodeći u tajne kovačkog zanata. U početku je samo gazio mješinu potpirujući vataru, a onda je, počeo otkivati jednostavnije predmete poput čavla ili dijelova zaprežnih kola. Svaki šegrt je morao za svoje naukovanje majstoru plaćati. Kako su tada bila teška vremena i teško se dolazilo do novaca, naukovanje se najčešće plaćalo u naturi i to u vinu. Na kraju svog staža naučnik je morao samostalno izraditi neki predmet od željeza. To je mogao biti čekić ili neka slična alatka. Nakon šegrtovanja proveo je četiri godine kao pomoćnik. Tijekom tog razdoblja on i ostali pomoćnici radili su čak po 16 sati na dan, a pored toga su još tri puta tjedno odlazili u Ludbreg na nastavu¹¹ gdje su provodili i cijelo poslijepodne, od 16 do 20 sati. Učili su opće predmete: matematiku, materinji jezik, zemljopis, a pored toga obavljali i školsku praksu tijekom koje su otkivali konjske potkove i *vupore* za kola. Nakon obavljenog naukovanja polagali su pomoćnički ispit. Polagalo se pred komisijom koju je imenovala Obrtna komora. Opći i stručni dio mogli su polagati u istom danu, ali

je bilo pravilo da se prvo položi opći dio, a tek tada se moglo pristupiti stručnom dijelu. Za otvaranje vlastita obrta trebalo je položiti majstorski ispit. Osposobljavanje za majstora trajalo je godinu dana. Tri puta tjedno odlazilo se u Varaždin na nastavu, zatim se deset dana obavljala praksa, pa opet nastava. Ivan je obavljao praksu kod kovača u Zagrebačkoj ulici u Varaždinu. Na kraju se polagao ispit koji se sastojao od općeg i stručnog dijela u okviru kojeg se morao izraditi neki predmet. Ovaj dio osposobljavanja i naukovanja morao je svaki polaznik financirati sam. Konačno, nakon položenog majstorskog ispita dobila se diploma tzv. obrtnica.¹² Ivan Grabarić je majstorski ispit položio 1955. godine i od tada samostalno radi u vlastitoj radionici. Bilo je nužno registrirati se kao samostalni zanatlija kako se ne bi zapalo u neprilike. Naime, rad bez dozvole iliti "fušarenje"¹³ nije se tolerirao ni u ono doba i za tu vrstu prekršaja bile su predviđene visoke novčane kazne.

NAUČNICI

Nakon otvaranja vlastite kovačke radionice, majstor Grabarić je, poput svih ostalih obrtnika, držao šegрте i pomoćnike. No, odnos između njega kao majstora i njegovih naučnika se promijenio utoliko što je sada on kao majstor morao plaćati njima za rad u radionici.

Naučnici Ivana Grabarića bili su: Zvonko Grabarić (njegov sin), Mirko Makar i Đuro Matijašec iz Sigeca, Stjepan Jež iz Slokovca i Josip Požgaj iz Hrastovskog. Samo neki su se kasnije osamostalili u svojim vlastitim radionicama poput Đure Matijašca i Josipa Požgaja. Prvi spomenuti je do nedavno imao radionicu u Sigecu, a drugi u Sudovčini i iako je sada u mirovini, još se u slobodno vrijeme pomalo bavi *kovačijom*. Ostali koji nisu imali svoje radionice zaposlili su se u obližnjim tvornicama za preradu i obradu metala, dok su se *kovačijom* bavili u slobodno vrijeme, iz hobija, poput Ivanovog sina Zvonka.

RAD U KOVAČKOJ RADIONICI

U radionici se radilo od 5 sati ujutro do 22 sata navečer, tako da je teret vođenja domaćinstva i cijelog poljoprivrednog gospodarstva pao na leđa majstorove supruge i njegovih roditelja. U kovačkoj radionici, pa tako i Ivanovoj, potkivali su se konji, okivala zaprežna kola i kotači (navlačile su se *šinje*), klepale i popravljale poljoprivredne i druge alatke (plugovi, drljače, motike, sjekire, srpovi, kose i ostalo), izrađivale ograde (od cijevi) i sl.

IZRADA POTKOVA I POTKIVANJE

Nekad je bilo puno više posla na potkivanju konja. Stoga su radno vrijeme tijekom godine rasporedili tako da su određene dane radili samo na potkivanju. Potkove su izrađivali unaprijed u radionici, po mjeri svakog konjskog kopita. Stoga je svaki vlasnik konja prije potkivanja morao unaprijed donijeti jednu staru potkovu po kojoj se je izradila nova. Posao samog potkivanja je, s tako pripremljenim potkovama, tekao brže. Potkove su se neposredno prije potkivanja zagrijale i tako vruće pričvršćivale na konjsko kopito. Cijeli posao oko potkivanja organizirao se tako da je svaki od radnika (naučnika i pomoćnika) obavljao svoj dio posla. Jedan bi radio kod vatre i zagrijavao potkove, za to vrijeme bi drugi čistio i pripremao kopita, a treći bi ih pripasivao i potkivao. Na taj način posao se obavljao brzo i bez nepotrebne gužve.

IZRADA ZAPREŽNIH KOLA

Unatoč velikoj potrebi za potkivanjem konja, nekada je najveću zaradu kovačima donosila proizvodnja zaprežnih kola, odnosno njihovo okivanje. To se radilo tako da je kovač bio nosilac cijelog posla oko izrade kola pa je on pogađao posao s mušterijama. Zatim je kod kolaru naručio izradu drvenih dijelova koje je sam preuzimao te dovršavao izradom svih potrebnih željeznih dijelova te sve zajedno sklapao u cjelinu. Mušterija je izradu kola plaćala kovaču koji je zatim kolaru isplatio njegov dio zarade za obavljene posao. Nekad su se izrađivala kola od drveta (uključujući i kotače), ali su ih u novije vrijeme (70.-ih godina) zamijenili popularni **gumenjaki** - kola s gumenim kotačima.

Poslovi za tekuću godinu planirali su se i pogađali početkom godine. Znajući da mu za okivanje jednih kola treba 4 dana uz pomoć 4 naučnika, majstor Ivan je mogao planirati proizvodnju za cijeli mjesec pa i čitavu godinu. Petero uposlenika je za mjesec dana moglo okovati četvora kola, a preostali dio vremena rezervirali su za sve ostale "manje" poslove. Potražnja kola izrađenih u kovačkoj radionici majstora Ivana bila je velika jer se dobar glas o njihovoj kvaliteti proširio tako da su narudžbe pristizale čak iz Slavonije, Moslavine i drugih krajeva Hrvatske.

U težnji da pridobiju što više mušterija, majstori kovači su se natjecali u tome tko će ljepše i kvalitetnije okovati kola. Kovač je bio, kako je kazivao Ivan, u neku ruku poput "umjetnika" jer kad je okivao kola, morao je nastojati što ljepše i maštovitije, ali i kvalitetnije izraditi sve dijelove koji su prije svega bili funkcionalni, ali ujedno i ukrasni elementi kao što su npr. **panti**¹⁴. Panti su na svojim krajevima bili bogato ukrašavani zavijucima i *volutama* (tzv. "zafркаčima"). *Šinje* kojima su se oblagali drveni kotači, zagrijavane su ispod ognjišta u posebnom dijelu peći koji se ložio kroz posebna vratašca, a ložilo se starom vinovom lozom. Nakon oblikovanja i montaže svi metalni elementi su se bojali u kombinaciji crne, srebrne i zlatne dok su se svi drveni dijelovi kola bojali nekom življom bojom (npr. zelenom). Budući da se bojalo ručno, kistovima, taj dio posla su najčešće obavljali šegrti, ali i svi ukućani. Sva kola koja je izradio, majstor Ivan je mogao prepoznati na cesti i to baš po figurama kojima ih je ukrasio. Rad na izradi kola iziskivao je veliko znanje, vještinu i maštu.

TEHNOLOGIJA IZRADE

Pored potkivanja, okivanja i klepanja, u kovačnici se i varilo. Prije pojave aparata za varenje varilo se "na vatri" što je doslovno značilo spajati 2 komada željeza u jedan na način da su se krajevi užarili u vatri do temperature taljenja i potom prislonili jedan na drugi te se tuklo po njima dok se nisu spojili u jedno. Prilikom izrade ograde, tzv. *lesa*, od željeznih cijevi (profila i lima, koristile su se tehnike varenja i zakivanja. Kostur tih ograda se izrađivao od cijevi varenjem, a unutar tog okvira se je umetao lim pomoću zakovica. Bušenje rupa prije pojave bušilica na struju bilo je također naporno jer se radilo ručno na tzv. "štancu" pomoću matrica i probijača.

Pojavom aparata za varenje (70.-ih godina), a kasnije i aparata za autogeno zavarivanje, obrada metala te izrada metalnih dijelova, kao i cijelih predmeta, znatno je olakšana. Time je došlo do porasta zaposlenosti u novim strukama metaloprerađivača, stvorila se veća konkurencija, kako u proizvodnji kola, tako i u izradi alatki. Rad kovača su i dalje više cijenili oni koji su se razumjeli u tu zahtjevu tehniku i kvalitetu njenih proizvoda.

Alati iz radionice majstora Ivana mogu se svrstati u dvije grupe: ručni alati i alati na električnu energiju (elektro alati). Od elektro alata u radionici se nalazila rezačica, bušilica, brusilica, kompresor i aparat za zavarivanje. Rezačica je služila za rezanje metalnih šipki i lima, bušilica za bušenje rupa, brusilica za obradu rubnih dijelova metala nakon rezanja i bušenja, kompresor za bojanje i napumpavanje gumenih kotača na *gumenjakima*. Za razliku od tih alata koje je trebalo kupiti, ručni alat za obradu željeza za potrebe vlastite radionice izradio je majstor Ivan sam. To se posebno odnosi na alat za potkivanje i okivanje. Budući da su mu za te poslove bili potrebni raznovrsni oblici i dimenzije pojedinih alatki, izrađujući ih sam, mogao ih je oblikovati na način kako su mu najbolje služile kako bi pomoću njih mogao izraditi željene oblike ukrasa.

Najbrojniji su među alatkama bili čekići i kliješta. **Čekića** je bilo raznih oblika i dimenzija, a pored uobičajene funkcije zabijanja, koristili su se kod okivanja, naročito kola jer su se pomoću njih i **podmetača** mogle izrađivati ukrasne figure ili razni drugi ukrasni efekti na željeznim dijelovima. Gornja ploha podmetača se po obliku otiska negativna figure podudarala s onom na čekiću. Da bi se dobili razni ukrasni efekti, vruće željezo se prilikom obrade postavljalo na podmetač i čekićem se snažno udaralo odozgo. Pomoću posebne vrste čekića tzv. **probijača** ili **duršlaga**¹⁵ i **podmetača**, probijale su se rupe većeg promjera (od 5-25 mm) i to "na vruće" što znači - kad je željezo užareno. Rupe manjeg promjera probijale su se "na hladno". To se radilo tako da se dio željeza na kojem se htjela probiti rupa postavio između matrice s željenim oblikom i promjerom rupe s donje strane te čekića probijača s gornje strane, a drugim čekićem se udaralo po probijaču.

Kliješta su također bila raznih oblika i veličina, a koristila su se za pridržavanje željeza prilikom njegove obrade ili izrade pojedinih dijelova na kolima (**sveza**). Pomagalo bez kojeg se nije mogla zamisliti izrada *šinja* za drvena kola je **radlin**.¹⁶ Njime se mjerila oblina i određivala dužina potrebne **šinje**¹⁷, a to se moglo izvesti u milimetarsku točnost. Kao neophodna pomagala koristili su se razni **škripci** ili **stege** kojima se predmet ili komad željeza pridržavao stezanjem. **Nareznice** su služile za rezanje odnosno izradu vijka (**gvinta**)¹⁸. Od ostalih pomagala tu su još bile **turpije**¹⁹, **ključevi za vijke**, **rezačica** kojom se mogao rezati lim ili *šinja* debljine 1 - 15 mm. Ono što čini posebnost kovačkog zanata, je upotreba vatre kao najvažnijeg faktora kod obrade željeza odnosno čelika. Za održavanje odnosno raspuhivanje vatre koristila se **mješina**²⁰. Ona se pokretala na nožni pogon pomoću jedne papučice smještene pri dnu ognjišta, a s mješinom je bila povezana lancem. U novije vrijeme mješinu je pokretao motor na struju. Simbol kovačkog zanata je **nakovanj**, neizostavni dio inventara svake kovačke radionice. On je bio smješten na jednom velikom panju u neposrednoj blizini ognjišta. Koristio se kao podloga za obradu "vrućeg" čelika.

Pri izradi potkova koristila su se dva posebna čekića: jedan za izradu utora na potkovi i drugi za izradu četvrtastih rupa. Kod potkivanja konja koristile su se još i alatke: **cvikcange**²¹ za rezanje roga, **noževi**, **podmetači** ili **sekači** za čišćenje kopita, **čekići** za zabijanje čavla, **sakač** za skidanje potkova i **kliješta** za vađenje čavla. Kompletan alat za potkivanje, izuzev *cvikcangi*, majstor Ivan je izradio sam u svojoj radionici. Za loženje na ognjištu koristio se drveni ugljen (koji je održavao vatru) pomiješan s koksom (koji je davao potrebnu toplinu). Kao sirovina za izradu svih tih poluproizvoda i proizvoda od metala koristio se čelik koji se nabavljao u Varaždinu (u trgovini poduzeća "Crvena zvijezda"²²) zbog prilično dobrog izbora svih dimenzija i profila. Kasnije, kod izrade *gumenjaka*, koristile su se gotove osovine koje su se kupovale u mariborskoj tvornici jer su tamo bile najjeftinije.

RADNA OPREMA KOVAČA

Prije su kovači nosili do ispod koljena dugačke kožnate pregače bez džepova. One su štitile njihova odijela od iskri koje su prilikom obrade vrućeg željeza letjele na sve strane. U novije vrijeme nosila su se "radna odijela" koja su se sastojala od nekih starih hlača i košulja za koje nije bilo šteta ako se unište i zaprljaju.

NAPLAĆIVANJE USLUGA

Usluge su se kovaču naplaćivale u novcu. Moguća je bila odgoda plaćanja, posebno za imućnije gazde koji su se uslugama kovača koristili više puta u godini. Oni su mogli platiti dug na kraju godine. Evidencija dugovanja zapisivala se u bilježnicu dužnika. U novije vrijeme svi veći poslovi i narudžbe su se plaćali putem virmana.

OBRтна UDRUŽENJA

U vrijeme aktivnog bavljenja Ivana Grabarića kovačkim obrtom kovači su, zajedno sa svim drugim obrtnicima, bili udruženi u okviru Obrtne komore. Posebnih udruženja kovača nije bilo.

OBIČAJI I VJEROVANJA

Kod kovača se uvriježilo svakodnevno pravilo da se na kraju radnog dana na mjesto gdje se ložila vatra stave dvije prekrížene alatke, obično kliješta. Ujutro, prije početka rada, alatke su se maknule s tog mjesta što bi bilo popraćeno riječima: "Bože nam pomoz!"²³.

Na blagdan Sv. Florijana²⁴, zaštitnika od požara, vatra se nije smjela *kuriti*, stoga se i uoči tog dana činio isti ritual s alatkama kao na kraju svakog radnog dana, s tom razlikom da se ujutro alatke nisu micale s ognjišta, budući da se na taj dan nije radilo. Bilo je nekih kovača koji se nisu pridržavali tog pravila na dan Sv. Florijana. Vjerovalo se da će tu osobu kad tad zadesiti neko zlo. Prisjeća se majstor Ivan svog naukovanja u Drnju kada je izbio požar u radionici njegovog gazde. Svi su taj događaj protumačili kao kaznu koja je sustigla "neposlušnog" kovača jer se, radeći na blagdan Sv. Florijana, nije pridržavao tog nepisanog pravila.

Selo Sigetec Ludbreški, u kojem je radio i živio majstor Ivan, nalazi se u neposrednoj blizini sela Slokovec gdje se nalazi kapela posvećena Sv. Florijanu²⁵, stoga je bio običaj da tog dana svi kovači iz bliže okolice prisustvuju misi. Nakon mise slijedilo je narodno veselje, proštenje i vatrogasna zabava što je bila prilika da se taj neradni dan provede u veselom raspoloženju.

* * *

Ludbreg i njegova okolica dugo su bili čisti ili pretežno agrarni kraj u kojemu je bavljenje ratarstvom i stočarstvom bilo jedini ili osnovni izvor prihoda većem dijelu stanovništva. Bez pomoći kovača koji su im dnevno pružali svoje usluge, nije se mogao zamisliti život na selu. Stoga su kovači bili vrlo cijenjeni zanatlije. Nekad je svako domaćinstvo imalo barem dva konja ili kobile pa je u kovačkim radionicama bila velika gužva za potkivanje. Ponekad se trebalo čekati u redu. Međutim, preorijen-

tacijom stanovništva na druge grane privređivanja i zapošljavanjem u obližnjim tvornicama i poduzećima, smanjio se broj čistih poljoprivrednika. Osim toga se u poljoprivredu uvodila razna mehanizacija čime se smanjio broj konja 26, a time se smanjila i potreba za tradicionalnim kovačkim uslugama. Broj kovača je sve više opadao, a i sve manje mladih se opredjeljivalo za to zanimanje. Kovanje se zamjenjivalo drugim, bržim i lakšim tehnologijama obrade metala prema zahtjevima suvremenog načina proizvodnje i bržeg tempa života.

Postajući svjesni činjenice o vrijednostima tradicijske kulture i svih njenih segmenata u koje se ubrajaju i tradicijski zanati, danas se sve više potiču razne akcije i djelatnosti kako bi se svi oni otrgnuli zaboravu te ponovo oživjeli. Pri tome je vrlo važno zabilježiti sve dostupne informacije koje bi kasnije mogle poslužiti u rekonstrukciji pojedinih segmenata te kulture, a skroman doprinos na tom polju jest i ovaj rad.

Bilješke:

1. Ivan Grabarić je rođen 1. lipnja 1929. godine u Sigecu Ludbreškom gdje je živio i radio sve do proljeća 1997. godine. 1992. godine odlazi u mirovinu, ali i dalje pomalo radi sve do 1994. godine kada, poslije teške operacije, potpuno prestaje s radom.
2. Ivan Grabarić je 1992. godine bio jedini kovač na području Ludbrega i okolice registriran u Obrtnoj komori Županije Varaždinske. Za podatke o zastupljenosti kovačkog zanata unutar grupacije obrtnika na području bivše ludbreške općine tijekom jednog dužeg vremenskog razdoblja koristila sam se podacima iz Izvješća Varaždinske županije od 1900. do 1913. godine te podacima iz Obrtne komore za novije razdoblje.
3. Izvještaji zanatske komore Zagreb za 1938. godinu.
4. Podaci su uzeti iz Registra privatnih zanatskih radnji (1946-1974.) koji se vodi kod Županije varaždinske, u Uredu za gospodarstvo - Ispostavi u Ludbregu.
5. Broj u zagradi iza imena sela označava broj registriranih kovača.
6. Završena Zemaljska potkivačka škola u Zagrebu ili neka druga škola metalske struke.
7. Diplome o položenom majstorskom ispitu izdao je Obrtni zbor u Varaždinu, Zanatska komora u Bjelovaru ili Obrtna komora u Zagrebu.
8. Završena škola učenika u privredi u Ludbregu, Varaždinu ili Koprivnici.
9. Zanat su naučili uz oca kovača.
10. Od 59 registriranih kovača podaci o godini rođenja bili su poznati samo za njih 47. Od tog broja 6 ih je rođeno do 1900. godine, 14 do 1910. godine, 10 do 1920. godine, 6 do 1930. godine, 8 do 1940. godine i 3 do 1950. godine.
11. Tada se to nazivala Škola učenika u privredi. Njeno polaženje bilo je besplatno, a nastava se organizirala u vrijeme kad su nastavnici imali slobodne sate.
12. Polaganjem majstorskog ispita stjecao se najviši stupanj stručnog zanatskog usavršavanja koji je u rangu s visokokvalifikacijom (VKV - skraćena za visokokvalificiranog (radnika), fakultetski obrazovan (vidi: B. Klaić, 1979:1429).
13. fušer njem. (Pfuscher) nadrimajstor > fušariti - miješati se u tuđi posao kao nestručnjak. Ovdje u značenju rada bez posjedovanja obrtnice. (Vidi: B. Kalić, 1979:461)
14. pant njem. (Band - veza) željezna naprava o koju se vješaju vrata (Vidi: B. Klaić, 1979:1000).
15. durhšlag njem. (Durchschlag - probijanje, proboj) kopija na pisačem stroju. Ovdje u značenju čekića za izradu (probijanje) rupa. (Vidi: B. Klaić, 1979:332)
16. radla njem. (Rad - kotač, točak) kotačić za rezanje tijesta; isto i radl. Ovdje u značenju sprave za izmjernu oblinu i oblikovanje kotača. (Vidi: B. Klaić, 1979:1127).
17. šinja njem. (Schiene) 1. tračnica, 2. dugačak komad profiliranog čelika koji služi za nosač 3. Željezni obruč na kotaču. Ovdje u tom značenju. (Vidi: B. Klaić, 1979:1294).
18. gvint, gevint njem. /Gewinde) zavoj, šaraf, vijak. U tekstu u značenju vijka (čavla s navojem). (Vidi: B. Klaić, 1979:482).
19. turpija tur. (törpü) vrsta oruđa; čeličan štap raznog oblika (presjeka) sa zubima koji su koso urezani prema duljinskoj osi; služi za struganje željeza. U tekstu u istom značenju. (Vidi: B. Klaić, 1979:1385).
20. Prema sjećanju Ivanovog sina Zvonka mješinu za njihovu radionicu je netko izradio.
21. cvikange njem. (Zwicken - štipati + Zange-kliješta) vrsta osobitih kliješta sa šiljastim štipaljkama. U tekstu u značenju kliješta za rezanje rogova i kopita. (Vidi: B. Klaić, 1979:241).
22. Ovo poduzeće je zatvorilo svoje trgovine prije 20-ak godina, a jedna od njih bila je i u Ludbregu kod mosta preko rijeke Bednje, u današnjoj ulici bana Jelačića.

23. Križanje čekićem i žaračem na pogašenoj vatri smatra se starim običajem, a zabilježen je i u Hrvatskom Zagorju (Vidi: Biškupić, Iris. Tradicijski obrti Hrvatskog Zagroja. 1996:11)
24. Florijan, sveti mučenik (Lat. Florianus) Iz grada Ennsa u Gornjoj Austriji. Bačen u rijeku Anisus (Enns) s mlinskim kamenom o vratu. Kazuju o njemu da je čudom ugasio požar u jednoj kući, ili u cijelom gradu, i to jednom jedincatom vedricom vode. Zato mu se ime zazivalo protiv požara. Prikazuju ga kao starijeg vojnika s vjedrom u ruci kako trne požar neke kuće. Njegove su figurice vrlo česte u nišama starijskih kuća, napose pivara, u sjevernim krajevima, pa i kod nas. Kult mu se proširio po svemu teritoriju nekadašnje Austro-Ugarske i Njemačke....Prikazuju ga i kao vojnika s mlinskim kamenom o vratu ili kao ratnika s mačem, ratnom zastavom i štitom. Zaštitnik: pivara - protiv opasnosti od požara; bačvara - zbog vjedra, kabla koji trne kuću; dimnjačara i vatrogasaca; vojnika, ratnika - jer je bio vojnik; sapunara - protiv opasnosti od požara; zaštitnik u opasnosti od oluje; protiv neplodnosti polja i u opasnostima od poplava. (Vidi: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 1979:230; Hall, James. Rječnik tema i simbola u umjetnosti. Zagreb, 1991:92-93).
25. I u ludbreškom kraju je raširen kult Sv. Florijana pa je nekolicina seoskih kapelica posvećena ovom svecu zaštitniku. Pored kapelice u Slokovcu posvećena mu je kapelice u Hrženici, a na zabatnom pročelju kapelice u Madaraševcu nalazi se slika Sv. Florijana.. Ovom svecu je posvećen i poklonac u Hrastovskom. Kako su u našem kraju rašireni pilovi i poklonci s kipovima svetaca, lik Sv. Florijana je često prisutan i na njima. Pa tako se na ulazu u selo Mali Bukovec nalazi pil s kipom Sv. Florijana podignut oko 1800. godine, a njegov lik se nalazio i na pilu Sv. Trojstva u središtu Ludbrega sve do 1948. godine. Skulptura s ovog pila je ostala sačuvana i dugo godina je bila smještena u niši iznad sjevernog, sporednog ulaza cinkture koja opasuje ludbrešku crkvu. (Vidi: Bobnjarić-Vučković, Venija. Podravski zbornik 20, 1993/4:153-162; Umjetnička topografija Hrvatske - Ludbreg, Zagreb 1997:228). Od 2001. godine restaurirani kip je ponovno postavljen na obnovljeni pil zajedno sa ostale dvije skulpture Sv. Trojstva i Sv. Roka.
26. U vrijeme vođenja razgovora s ispitnikom Graberićem u selu Sigetec je bila još samo jedna kobila.

Literatura i izvori:

1. Fluksi, Josip. Zbirka kovačkog alata Muzeja grada Koprivnice, Podravski zbornik 1984., Koprivnica, 1984., str. 202-226.
2. Moslavac, Slavica. Tradicijski obrti u Moslavini, Kutina, 1985. (katalog izložbe).
3. Cvetan, Dragica. Tradicijski zanati Jastrebarskog i okolice, 1987. (katalog izložbe).
4. Biškupić, Iris. Tradicijski obrti Hrvatskog Zagorja, Muzej Hrvatskog Zagorja - Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, 1996.
5. Kje so tradicionalne obrti?, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj 1984.
6. Klaić, Bratoljub, Rječnik stranih riječi.
7. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb, 1990.
8. Hall, James. Rječnik tema i simbola u umjetnosti, Zagreb, 1991.
9. Upitnica Etnološkog atlasa, sv. IV, Zagreb, 1967.
10. Terenska istraživanja 1995.,1996. i 2001. godine.
11. Monografija Ludbreg, Ludbreg, 1983.
12. Kotarski, J. Lobor, Zb. NŽO 21/2, str. 185-188.

Napomene:

1. Foto D. Butković, RCL, 1995.
3. Foto V. Bobnjarić-Vučković, 1996.
4. Foto V. Bobnjarić-Vučković, 1996.
5. Foto V. Bobnjarić-Vučković, 1996.